

Сітало О. М.

<https://orcid.org/0009-0003-3826-049X>

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У статті здійснено комплексний аналіз особливостей застосування стандартів доказування у кримінальних провадженнях щодо державної зради в умовах воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в національному законодавстві нормативного визначення стандартів доказування та їх видів, що створює труднощі правозастосування і підвищує ризики порушення конституційних гарантій, насамперед презумпції невинуватості. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України істотно збільшила кількість проваджень за ст. 111 КК України та актуалізувала проблему розмежування стандартів «обґрунтованої підозри», «достатніх підстав» і доведення вини «поза розумним сумнівом». Обґрунтовано, що у справах про державну зраду ключовим є доведення суб'єктивної сторони злочину – прямого умислу на шкоду суверенітету й державній безпеці, що ускладнюється формальним характером складу злочину та переважанням непрямих і цифрових доказів (матеріалів НСРД, даних OSINT, контенту з інтернет-ресурсів окупаційних адміністрацій). Проаналізовано ризик підміни доведення умислу встановленням самого факту участі особи у структурах держави-агресора, особливо у провадженнях in absentia, де обмежені можливості безпосередньої перевірки пояснень обвинуваченого. Доведено, що чинний нормативний масив КПК України загалом дозволяє забезпечити належний рівень процесуальних гарантій, однак потребує більшої єдності практики та методологічної визначеності в оцінці цифрових доказів і результатів негласних слідчих (розшукових) дій. Запропоновано орієнтири для судової практики щодо меж інференції прямого умислу, підвищених вимог до мотивування вироків у справах про злочини проти основ національної безпеки та формування компенсаційних гарантій у спеціальному судовому провадженні. Зроблено висновок, що воєнний стан не трансформує конституційні засади кримінального процесу, а стабільність стандартів доказування є передумовою легітимності кримінально-правової реакції держави.

Ключові слова: стандарт доказування, державна зрада, цифрові докази, негласні слідчі (розшукові) дії, воєнний стан.

Постановка проблеми. Українське законодавство не містить нормативного визначення стандартів доказування та їх видів, що ускладнює правозастосування і створює ризики порушення основоположних прав, особливо при істотному втручанні у приватність і свободу (обшук, арешт, запобіжні заходи, НСРД) [1, с. 31–42].

Повномасштабна агресія РФ суттєво збільшила навантаження на кримінальне судочинство, передусім у справах про державну зраду (ст. 111 КК України [2]). Саме ця категорія загострює проблему стандартів доказування з двох причин [3]: по-перше, доведення зосереджується на суб'єктивній стороні (прямий умисел, мета), що потребує ретельної логіки інференції; по-друге,

воєнний контекст зумовлює специфіку доказів – домінування цифрових джерел, матеріалів НСРД та проваджень in absentia, які обмежують можливості безпосередньої перевірки пояснень обвинуваченого й посилюють значення процесуальних гарантій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стандартів доказування в українській науці кримінального процесу розроблялася в межах загальної теорії доказування та судового контролю. Окремо, стандарт «достатня підстава» ґрунтовно досліджено М. Погорецьким та О. Міцканом, які показали його «гнучку» природу, широку сферу застосування в КПК України [5] та потребу порівняльного аналізу з підходами США й практи-

кою ЄСПЛ (через категорії «relevant and sufficient reasons» для обґрунтування окремих рішень) [1].

І. Босак акцентує увагу на принципах використання спеціальних знань і судових експертиз у таких провадженнях, обґрунтовуючи, що належна організація та методологічна коректність експертних досліджень здатні істотно підвищити доказову надійність встановлених обставин. У площині нашого дослідження це набуває особливого значення, оскільки у справах про державну зраду саме експертні висновки (лінгвістичні, комп'ютерно-технічні, портретні, фоноскопичні тощо) часто слугують ключовим інструментом підтвердження об'єктивної та суб'єктивної сторін інкримінованого діяння, а отже – безпосередньо впливають на досягнення стандарту доведення «поза розумним сумнівом» [5].

Сучасні публікації та огляди практики актуалізують питання стандарту «поза розумним сумнівом» як найвищого стандарту доведення в кримінальному процесі, підкреслюючи його роль на фінальній стадії судового розгляду та вимогу, аби рішення ґрунтувалося на належних, допустимих і достовірних доказах без обґрунтованих непереборних сумнівів [6]. Одночасно у правозастосовній площині Верховний Суд формулює сталу дефініцію цього стандарту як виключення будь-якого іншого розумного пояснення події, крім того, що інкримінований злочин вчинено і обвинувачений винний.

У науковій літературі слушно підкреслюється, що саме у кризові періоди держава прагне до посилення кримінально-правових механізмів захисту суверенітету та територіальної цілісності [7].

Окремий напрям становить дослідження *in absentia* та його гарантій через призму міжнародних стандартів і європейського досвіду (як у наукових статтях, так і в експертних дискусіях за участі Ради Європи у воєнному контексті) [8].

Разом із тим, саме у площині державної зради в умовах воєнного стану зберігаються істотні прогалини: недостатня розробленість методології співвідношення стандартів «обґрунтована підозра» – «достатня підстава» – «поза розумним сумнівом» у справах, де доведення умислу має ключове значення, а доказова база часто є непрямою або цифровою; спеціальне судове провадження (*in absentia*) у справах нацбезпеки потребує більш чітко артикульованих компенсаторних гарантій (у мотивуванні, доступі захисту до перевірки доказів, оцінці альтернативних версій) тощо.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей застосування стандартів

доказування у кримінальних провадженнях щодо державної зради в умовах воєнного стану, аналіз проблем допустимості та достатності доказів, а також формулювання пропозицій щодо забезпечення єдності правозастосування. Досягнення зазначеної мети потребує комплексного поєднання матеріально-правового та процесуального підходів, оскільки саме їх взаємодія визначає зміст доказової діяльності у справах про злочини проти основ національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. «Достатня підстава» у вітчизняному процесі є стандартом для більшості рішень на досудовій стадії, коли обґрунтованої підозри недостатньо з огляду на інтенсивність обмеження прав. Його «гнучкість» означає, що міра переконаності залежить від ступеня втручання у права особи.

У справах про державну зраду така гнучкість має подвійний ефект: вона дозволяє врахувати складність і латентність злочинів проти нацбезпеки, але водночас створює ризик змішування стандарту для проміжних рішень (обшук, арешт майна, НСРД, запобіжний захід) зі стандартом доведення вини. Тому ключовою є методологічна вимога – кожне процесуальне рішення має обґрунтовуватися саме тим стандартом, який йому відповідає.

Державна зрада (ст. 111 КК України) є злочином із формальним складом: караним є саме діяння, а не його наслідки. Це забезпечує превентивний захист нацбезпеки, але ускладнює доказування, оскільки предметом доведення стає спрямованість поведінки та внутрішнє ставлення особи [7]. Тому ключовим є встановлення прямого умислу, мотиву й мети (ст. 91 КПК України). Водночас у воєнний час спостерігається ризик отождолення самого факту взаємодії з окупаційними структурами з наявністю умислу, що суперечить ст. 17 КПК України та принципу тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого.

Показовим є вирок Рівненського міського суду від 20.07.2023 № 112736705 [9], де суд формально констатував умисел, мотив і мету, посилаючись на службу обвинуваченого в «МЧС ЛНР». Водночас доведення умислу ґрунтувалося переважно на об'єктивних фактах: займаній посаді, публічній ідентифікації, матеріалах інтернет-ресурсів, НСРД, експертизах. Прямих доказів внутрішнього ставлення (висловлювань, програмних заяв тощо) не наведено.

Фактично умисел було виведено шляхом інференції з характеру та тривалості служби. Це ілюструє ризик презюмування суб'єктивного еле-

менту з об'єктивної участі без належного аналізу альтернативних пояснень (примус, відсутність вибору, гуманітарний характер функцій). Попри посилання на стандарт «поза розумним сумнівом» і ст. 62 Конституції України, суд не надав окремого аргументованого обґрунтування виключення таких версій.

Показовим є також те, що провадження здійснювалося *in absentia*, що об'єктивно обмежує можливість безпосереднього дослідження позиції обвинуваченого щодо мотивів його поведінки. Суд визнає необхідність «підвищеного порогу вимогливості до доказування» у спеціальному провадженні, проте на практиці доведення суб'єктивної сторони ґрунтується на узгодженості зовнішніх доказів діяльності в структурі «ЛНР».

Отже, цей вирок демонструє характерну для воєнного часу тенденцію: при доведенні державної зради ключове значення надається встановленню факту тривалої та усвідомленої інтеграції особи до системи окупаційних органів, а прямий умисел виводиться із сукупності об'єктивних дій та статусу. Такий підхід може відповідати логіці захисту національної безпеки, однак у науковій площині потребує обережної оцінки з позицій ст. 17 КПК України та принципу презумпції невинуватості, адже навіть у справах про злочини проти основ національної безпеки суб'єктивна сторона не може вважатися доведеною автоматично лише з факту зайняття посади в структурі держави-агресора.

Увага до способу доведення суб'єктивної сторони у справах про державну зраду не заперечує легітимності кримінального переслідування. В умовах агресії така реакція є необхідною для захисту суверенітету; проблема полягає саме в процесуальній якості доказування.

Воєнний контекст зумовив домінування цифрових доказів і поширення проваджень *in absentia*, що обмежує можливість безпосередньої перевірки пояснень обвинуваченого. Це підвищує ризик підміни доведення умислу встановленням факту участі. Тому суд має не відкидати цифрові джерела, а забезпечувати їхню автентичність, цілісність, встановлення походження й контексту, уникаючи автоматичного ототожнення умислу зі статусом чи посадою.

Чинне законодавство загалом дозволяє дотримуватися стандартів доказування; складність полягає в єдності практики та методології оцінки цифрових доказів. Водночас доцільні точкові уточнення: додаткові гарантії для *in absentia* (підвищений стандарт мотивування та обов'язок

аргументовано відхиляти альтернативні версії) і вироблення Верховним Судом орієнтирів щодо сукупності фактів, які можуть свідчити про прямий умисел – не лише факт служби, а й індикатори лояльності, характер функцій та участь у зміцненні окупаційного режиму.

Такий підхід не послабить кримінальне переслідування, а навпаки – зробить його більш аргументованим, стійким до апеляційного й касаційного перегляду та узгодженим із міжнародними стандартами справедливого суду.

Якщо оцінювати відповідність дій правоохоронців і суду реаліям, то в описаному вирокі логіка використання цифрових доказів, експертиз та НСРД як заміщення недоступних прямих джерел у зоні окупації є об'єктивно виправданою. Критично важливо лише, щоб на рівні мотивування вироку суди чіткіше розмежовували: доведення факту служби/участі в структурах ворога; доведення саме прямого умислу діяти на шкоду Україні. Тоді кримінальне переслідування зберігатиме одночасно і «безпекову» адекватність, і процесуальну бездоганність – тобто відповідатиме і воєнним викликам, і стандарту доказування.

Відповідно до ст. 62 Конституції України та ст. 17 КПК України, особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. У національній практиці, з урахуванням позицій Верховного Суду, це тлумачиться через застосування стандарту доведення вини поза розумним сумнівом. Зазначений стандарт корелює з підходами Європейського суду з прав людини, який у своїй усталеній практиці (наприклад, у справі «Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain», 1988 [9]) наголошує, що обвинувачення має бути доведено за допомогою достатніх, чітких та узгоджених доказів, які виключають обґрунтовані сумніви щодо винуватості особи. В умовах воєнного стану збереження цього стандарту набуває особливої ваги, оскільки суспільний запит на швидке та суворе покарання за злочини проти держави не може підміняти собою процесуальні гарантії.

Порівняльний аналіз, запропонований у сучасних дослідженнях, засвідчує, що у правових демократичних держав склад державної зради зазвичай має вузьке та чітко окреслене тлумачення, а доказування умислу характеризується підвищеними вимогами. Зокрема, у праві США конституційне визначення treason (ст. 3 Конституції США) передбачає необхідність доведення «levying war» або «adhering to their enemies, giving them aid and

comfort» [10], причому для засудження потрібні показання двох свідків щодо одного й того самого акту або зізнання обвинуваченого у відкритому суді. Така модель демонструє свідоме прагнення обмежити можливості розширювального тлумачення цього злочину.

У німецькому кримінальному праві (StGB, §§ 94–100a) злочини проти держави також передбачають чітку конкретизацію об'єктивних та суб'єктивних ознак, а доведення умислу має спиратися на переконливий доказовий масив [11]. Порівняння з цими підходами дозволяє констатувати, що українська практика в умовах воєнного стану стикається з ризиком розширювального тлумачення ознак «надання допомоги державі-агресору», що, своєю чергою, підвищує значення чіткого дотримання стандарту доказування.

Особливої уваги потребує проблема розмежування державної зради та суміжних складів злочинів, зокрема колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Розширення криміналізації у 2022 році об'єктивно ускладнило кваліфікаційний процес і створило ризик підміни складів, що мають різну ступінь суспільної небезпечності та різний обсяг доказування. Для інкримінування державної зради необхідно довести не лише сам факт взаємодії з представниками держави-агресора або вчинення певних дій на окупованій території, але й наявність прямого умислу на заподіяння шкоди саме основам національної безпеки. Натомість у об'єктивній практиці воєнного часу нерідко доказування суб'єктивної сторони ґрунтується на непрямих доказах, зокрема цифрових слідах, матеріалах НСРД, аналізі комунікацій. Це зумовлює необхідність особливо ретельної оцінки допустимості, належності та достовірності таких доказів.

Використання матеріалів НСРД у справах про державну зраду є закономірним з огляду на латентний характер цього злочину. Водночас застосування негласних заходів повинно здійснюватися з неухильним дотриманням вимог глави 21 КПК України. У контексті воєнного стану виникають питання щодо забезпечення змагальності та реальної можливості сторони захисту перевірити достовірність отриманої інформації. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що використання таєм-

них доказів або матеріалів оперативних заходів допустиме лише за умови наявності достатніх компенсаторних гарантій для сторони захисту. Отже, навіть у справах про державну зраду, які мають підвищену чутливість з точки зору безпеки, стандарт доказування не може бути знижений через посилення на воєнний контекст.

Узагальнюючи, формальний склад державної зради, розширення кримінально-правових заборон у сфері нацбезпеки та активне використання НСРД в умовах воєнного стану підвищують ризики оціночності й суб'єктивізації доказування. Порівняльний аналіз зарубіжних правопорядків підтверджує потребу вузького й чіткого тлумачення ознак цього злочину та неухильного дотримання стандарту «поза розумним сумнівом». Воєнний стан не змінює конституційних засад кримінального провадження й не скасовує презумпції невинуватості. Тому ключовим викликом у таких справах є збереження стабільності стандартів доказування як гарантії справедливого суду та легітимності кримінально-правової реакції держави.

Висновки. Наявний нормативний масив КПК України дозволяє дотримуватися стандартів доказування, однак відсутність нормативних дефініцій стандартів і «гнучкість» категорії «достатня підстава» зумовлюють нерівномірність практики, що особливо проявляється у справах про держзраду. Для забезпечення єдності правозастосування перспективним є розвиток узагальнень/орієнтирів щодо: меж інференції прямого умислу у держзраді; стандарту мотивування щодо альтернативних версій; мінімальних вимог до оцінки цифрових доказів та результатів НСРД. Ці кроки логічно узгоджуються з позиціями Верховного Суду щодо змісту «поза розумним сумнівом».

Подальші дослідження доцільно спрямувати на: порівняльний аналіз стандартів доказування для справ нацбезпеки у правопорядках континентальної Європи та в англосаксонській традиції (у фокусі – *mens rea* та цифрові докази); емпіричний аналіз мотивувальних частин вироків у справах про держзраду (*in absentia* / *ne in absentia*) на предмет того, як суди «погашають» альтернативні версії; вироблення модельних рекомендацій для судового контролю за цифровими доказами й НСРД у воєнний час.

Список літератури:

1. Погорецький М. А., Міцкан О. А. Стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 31–42. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_POGORETSKIY_MITSKAN.pdf (дата звернення: 27.02.2026).
2. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Council of Europe. In absentia proceedings in Ukraine: the war context. Expert discussion and experience sharing from selected Council of Europe member states. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/in-absentia-proceedings-in-ukraine-the-war-context.-expert-discussion-and-experience-sharing-from-selected-council-of-europe-member-states> (дата звернення: 27.02.2026).
4. Верховний Суд. Постанова (Касаційний кримінальний суд) щодо стандарту доведення «поза розумним сумнівом» (електронний ресурс судової практики). URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=1000034117c4f5feb475cbd2d1fa2dd5100d14®num=116446071> (дата звернення: 27.02.2026)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.02.2026).
6. Bosak I. Principles of specific expertise use in investigation of crimes against foundations of national security of Ukraine. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2024. Vol. 35, № 2. P. 146–158. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2024.10> (дата звернення: 27.02.2026).
7. Болвінов С. П., Чиж С. А. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. №2(32). С. 983–993.
8. Kovalchuk O. Кримінальна відповідальність за державну зраду: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Law*. 2024. Вип. 11. № 42. С. 73–81. URL: [10.23939/law2024.42.073](https://doi.org/10.23939/law2024.42.073) (дата звернення: 27.02.2026).
9. Калінніков О. В. Міжнародно-правові гарантії прав підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні in absentia. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 133–142. URL: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/%D0%AE%D1%87%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%A1_2020_%D0%A2%D0%BE%D0%BC%2010,%20%E2%84%961_133-142.pdf (дата звернення: 27.02.2026).
10. Вирок від 20.07.2023 Рівненського міського суду Рівненської області № 112736705 https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/112736705/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 27.02.2026).
11. Рішення ЄСПЛ від 6 грудня 1988 року у справі Барбера, Мессега Та Жабардо проти Іспанії <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57429%22%5D%7D> (дата звернення: 27.02.2026).
12. Симоненко О. Аналіз сучасного законодавства про державну зраду. *Громадська думка про правотворення*. 2023/ № 15 (257). С. 4–17.
13. Сергієвський С. К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 386–395.

Sitalo O. M. STANDARDS OF PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS CONCERNING HIGH TREASON UNDER MARTIAL LAW: ISSUES OF THEORY AND PRACTICE

The article provides a comprehensive analysis of the specific features of applying standards of proof in criminal proceedings concerning high treason under martial law. The relevance of the study is determined by the absence in national legislation of a statutory definition of standards of proof and their types, which creates difficulties in law enforcement practice and increases the risk of violating constitutional guarantees, primarily the presumption of innocence. The full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has significantly increased the number of proceedings under Article 111 of the Criminal Code of Ukraine and has intensified the issue of distinguishing between the standards of «reasonable suspicion», «sufficient grounds», and proof of guilt «beyond a reasonable doubt».

It is substantiated that in cases of high treason the key issue is proving the subjective element of the offence – direct intent to harm sovereignty and state security – which is complicated by the formal structure of the offence and the predominance of indirect and digital evidence (materials obtained through covert investigative (search) actions, OSINT data, and content from online resources of occupation administrations). The article analyzes the risk of substituting proof of intent with the mere establishment of a person's participation in the structures of the aggressor state, especially in in absentia proceedings, where opportunities for directly examining the defendant's explanations are limited.

It is demonstrated that the current regulatory framework of the Criminal Procedure Code of Ukraine generally ensures an adequate level of procedural safeguards; however, greater consistency in judicial

practice and clearer methodological approaches to assessing digital evidence and the results of covert investigative (search) actions are required. The article proposes guidelines for judicial practice regarding the limits of inferring direct intent, enhanced reasoning requirements in judgments concerning crimes against the foundations of national security, and the development of compensatory safeguards in special proceedings. It is concluded that martial law does not transform the constitutional foundations of criminal procedure, and that the stability of standards of proof is a prerequisite for the legitimacy of the state's criminal-law response.

Keywords: *standard of proof, high treason, digital evidence, covert investigative (search) actions, martial law.*

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026